

Els intel·lectuals davant la nació

Ignacio Sánchez-Cuenca

PROVINCIANISME

En un article un xic malenconiós sobre la desaparició de la cultura d'esquerres a Itàlia escrit el 2009, Perry Anderson cridava l'atenció sobre aquells analistes italians que invocaven els assoliments d'Espanya (més creixement econòmic, infraestructures millors, institucions polítiques més eficients) per subratllar el fracàs del seu propi país, dominat llavors encara per Berlusconi. Anderson no posava en qüestió els èxits d'Espanya, però no s'estava de recordar que «Espanya té encara, en comparació, una cultura provinciana, amb una vida intel·lectual escarransida i poc original». I afegia: «Tot i el deteriorament general del país, la contribució italiana contemporània a les lletres se situa en una altra dimensió [en comparació a l'espanyola]» (P. Anderson,

«An Invertebrate Left», *London Review of Books*, 31 (5), 12/3/2009).

Estic segur que molts lectors trobaran irritant el to desdenyós d'Anderson sobre el nostre país, però tot i que fa mal de reconèixer-ho, crec que el seu diagnòstic és a grans trets encertat, per bé que incomplet. A més a més de «provinciana», el debat espanyol es caracteritza pel conservadorisme dels seus intel·lectuals. I mostra, com veurem tot seguit, trets que es reforcen entre si: de tant parlar del tema nacional com si estigueren en un casino del segle XIX, han acabat gairebé tots ells adoptant postures reaccionàries que contrasten amb passats biogràfics revolucionaris.

El «provincianisme» cultural d'Espanya es reflecteix en la tirada introspectiva de la reflexió sobre la nostra història i els grans problemes del país. Parteix del supòsit que hi ha quelcom d'especial o d'excepcional en la història d'Espanya que requereix solucions «espanyoles». En ignorar o menysprear el que succeeix enllà de les fronteres, resulta molt difícil posar en perspectiva la nostra situació. Hom troba a faltar un mínim de distanciament comparat que permeta determinar, en termes relatius, quins han estat els nostres fracassos i quins els èxits. Arran de la crisi, aquesta tendència s'ha agreujat, com es posa de manifest en

Ignacio Sánchez-Cuenca és director de l'Institut Carlos III-Juan March de Ciències Socials de la Universitat Carlos III de Madrid i professor de Ciència Política. Ha publicat darrerament els llibres *La impotencia democràtica* (La Catarata) i *Atado y mal atado* (Alianza). Al núm. 36 de *L'Espill* es va publicar el seu article «Dues legislatures, dos Zapateros?». El present article aparegué originalment a *tintaLibre* (núm. 17, setembre 2014), revista mensual en paper del digital *infoLibre.es*.

la proliferació de llibres i assaigs que, des de premisses regeneracionistes, tracten de resoldre els grans dèficits que arrossega Espanya mitjançant les reformes més variades. És cridaner que després de més de 25 anys de pertinença a la Unió Europea es pense encara que els problemes d'Espanya no tenen equivalent als països del nostre entorn, com si els escàndols de corrupció que afecten els partits polítics o les dificultats per adaptar-se a les regles del joc de la globalització foren únicament un fenomen espanyol que demana un tractament específic.

No ajuda gaire la tradició assagística i literària en què s'insereix la immensa majoria dels intel·lectuals espanyols. És una tradició que fomenta la pensada, la frase rodona i el subjectivisme més arbitrari, enfront del treball d'investigació, més callat, més modest, menys grandiloqüent i menys ambiciós, però per tot això poc apreciat i encara menys practicat a Espanya. El fet que hom haja celebrat amb elogis encesos la publicació d'un llibre com el d'Antonio Muñoz Molina, *Todo lo que era sólido*, en el qual s'estableix una connexió entre els debats sobre la memòria històrica de la primera legislatura de Zapatero i la crisi econòmica, o que pensadors com ara Fernando Savater puguen defensar que la causa darrera de la crisi econòmica i política rau en els problemes territorials, dóna una idea ajustada no tan sols del baix nivell dels nostres debats, sinó també de la impunitat amb què opinen a Espanya els qui ocupen posicions ben assentades en l'*establishment* cultural. Una impunitat que sobta tant com la que hom denuncia dia rere dia en l'àmbit dels partits polítics. Quan u arriba a dalt, se li atorguen premis i reconeixements i se li obren les pàgines dels mitjans, ja pot

dedicar-se tranquil la resta de la seua vida a viure de renda i a dir banalitats i truculències, que res ni ningú no el podrà descavalcar de la sella que ocupa. Així funciona la vida cultural espanyola.

CONSERVADORISME

Un altre tret específic de l'esfera pública espanyola és el marcat conservadorisme. Fullegeu les principals revistes d'idees (*Claves, Revista de Occidente, Letras Libres, Cuadernos de Pensamiento Político, Revista de Libros...*), o els suplementos culturals de la premsa en paper, i hi trobareu sobretot idees liberals i conservadores. Potser es pensarà que això és conseqüència del fet que els grans grups de comunicació i les editorials tenen un biaix conservador (la qual cosa és òbvia), però em fa la impressió que hi ha una explicació més bàsica i també més senzilla: la dretanització descarada de la immensa majoria dels intel·lectuals, que s'han desplaçat en massa com aquelles bandades d'estornells que evolucionen al cel amb una coordinació astoradora.

Molts dels intel·lectuals amb més presència mediàtica i editorial a Espanya són antics esquerrans, procedents sovint del marxisme més sectari i radical, avui desenganyats dels seus antics ideals i en posicions liberals quan no obertament reaccionàries. El trànsit de la dreta a l'esquerra pràcticament no es dóna, tret d'alguna excepció pintoresca (com el cas de Jorge Verstrynge). Aquestes transicions deixen seqüeles psicològiques ben visibles que han estat analitzades sovint. En comptes de tornar-hi, trobe més interessant reconstruir la forma política en què es va dur a terme el canvi de conviccions.

El motiu (o el pretext) de la gran mutació dels intel·lectuals espanyols ha estat el nacionalisme. Amb el mateix acarnissament amb què als anys de joventesa arremetien contra el capitalisme, la democràcia representativa i l'estil de vida burgès, critiquen avui el nacionalisme. El canvi d'objectiu s'inicià als anys noranta i la crida que s'hi va obeir fou el refús de la violència d'ETA (una violència que als anys en què era molt més terrible, a finals dels setanta, a ells no els preocupava o fins i tot hi donaven suport, en la teoria o en la pràctica). El terrorisme etarra seria la conseqüència de dur les idees nacionalistes fins a les últimes conseqüències. En tot nacionalisme, segons la versió més esquemàtica de l'argument, s'amaguen pulsions totalitàries que poden acabar amb els drets ciutadans que garanteix el liberalisme. Per això en un país travessat per conflictes nacionalistes el millor que pot fer un intel·lectual és enarborar la causa de les llibertats individuals.

La denúncia del terrorisme, que en un primer moment fou valenta i lúcida, es convertí de seguida en una denúncia més general del nacionalisme, les arrels de la qual remeten a la crítica dels totalitarismes del segle XX (el feixista, el comunista), la qual cosa obria la possibilitat al denunciant de presentar-se a si mateix com un heroi de la resistència, com un transsumpte del jueu que s'enfronta als botxins nazis al gueto de Varsòvia. L'abús de les analogies amb els jueus i l'època nazi fou especialment ofensiu a la llum dels privilegis, favors i reconeixement de què gaudeix la majoria d'ells en la Universitat i en l'esfera mediàtica i editorial.

La condemna del nacionalisme s'emporta per davant l'esquerra tota, que sempre fou còmplice (ells creuen saber-ho millor

que ningú) no sols del gulag soviètic, sinó també de la neteja ètnica sabiniana i del lladrocini pujolista. Tanmateix, el liberal sobrevingut no pot deixar de fer una picada d'ull al seu passat ideològic i, de vegades, abjura del nacionalisme invocant no res menys que l'internacionalisme proletari dels orígens, el de la Primera Internacional, el que defineix la veritable essència de l'esquerra, el dels «pàries de la Terra» i el gloriós «gènere humà» que s'alça en la lluita final, un internacionalisme que fou traït molt d'hora quan els obrers alemanys lluitaren contra els obrers francesos en la Primera Guerra Mundial. L'arregliment amb les tesis més dretanes en la qüestió nacional seria, per a aquests intel·lectuals, la conseqüència lògica de ser coherents amb els postulats de l'esquerra de primera hora. Ara bé, que de tots els elements que integren la lluita contra la injustícia i l'opressió s'hagen quedat tan sols amb l'internacionalisme, palesa sense cap mena de dubte l'oportunisme de la jugada.

Allò que podia haver-hi de dignitat en la primera oposició al terrorisme etarra s'esvaeix tot d'una quan el debat s'adreça no ja a la violència d'ETA, sinó a l'encaix de Catalunya a Espanya. Aquí cauen definitivament totes les màscares i el que veiem, ras i curt, és l'assumpció sense complexos de tots els tòpics dels «nacionalismes amb Estat» enfront dels «nacionalismes sense Estat», maniobra que adelita els mitjans de comunicació més dretans, els quals prou que s'encarreguen de promocionar i enaltir aquests intel·lectuals que abjuraren del marxisme i que es presenten ara com a patriotes responsables, conscients de les circumstàncies dramàtiques que viu la nació espanyola, amenaçada pel virus separatista.

ELS LLIURES I IGUALS

El pompós *Manifiesto de los libres e iguales* és la demostració més acabada de la fallida dels intel·lectuals espanyols de més projecció mediàtica. La llista dels «sotassignats» resulta d'allò més reveladora, sobretot per la barreja de pensadors, acadèmics i escriptors amb fantotxes i ultradretans de diversa mena. El fet que gent com Félix de Azúa, Andrés Trapiello, Fernando Savater, Mario Vargas Llosa, Roberto Blanco Valdés, Félix Ovejero, Ricardo García Cárcel, Jon Juaristi, Juan José Solozábal, Aurelio Arteta, Gabriel Tortella, Jorge Martínez Reverte i molts més posen el seu nom al costat de Federico Jiménez Losantos, Hermann Tertsch, Carlos Herrera o Santiago González, baluards tots ells del periodisme més reaccionari i miserable del nostre país, i que la persona que va llegir el manifest a les portes del Congrés dels Diputats fos Cayetana Álvarez de Toledo, una diputada *neocón* del PP, del sector més doctrinari de l'aznarisme, és del tot eloqüent. D'altra banda, encoratge els lectors que no ho hagen fet encara perquè llegeixen les dues pàgines impagables del manifest, farcides de genialitats com ara afirmar que «el secesionismo catalán se propone la derrota de la democracia española», o acusar el pobre Rajoy de «tacticisme» quan fins ara s'ha mantingut impàvid, sense moure un múscul en la qüestió catalana.

No és qüestió ara d'encetar una anàlisi detallada dels clixés antinacionalistes que circulen entre les elits intel·lectuals. Tan sols voldria assenyalar la contradicció que suposa reclamar la igualtat de drets entre ciutadans que viuen en distints territoris quan aquests mateixos intel·lectuals abandonen fa dècades qualsevol interès pels

problemes de la desigualtat social, la pobresa, l'exclusió dels immigrants, l'explotació econòmica o les injustícies del capitalisme, qüestions totes que els semblen antigues i carregades d'ideologia...

INTEL·LECTUALS
SENSE INTEL·LECTE

El conservadorisme de la majoria dels intel·lectuals de l'establishment no és només polític, sinó que es trasllada també a les seues lectures, neguits i temes de debat: han mantingut les seues obsessions i preocupacions «nacionals» malgrat tot el que ha canviat el país durant aquests anys de crisi. Els seus escrits semblen més encarcerats que mai, com si hagueren perdut el contacte amb les qüestions que més preocupen la ciutadania a hores d'ara.

Bé pot ser que parlar de desigualtat social els semblarà incongruent amb el seu granític credo liberal, però en tot cas haurien pogut mostrar, si més no, alguna curiositat per la influència desmesurada dels poders financers o pels abusos que han patit els ciutadans víctimes dels desnonaments o de les preferents. Ells, tanmateix, tan sols es mobilitzen, esperonats per Jiménez Losantos i companyia, quan veuen sotjada la nació espanyola. Aquí han anat a parar.

Amb el tipus ideal de l'*intel·lectual* u s'imagina algú en estat de dubte permanent, en revisió constant de les seues conviccions, que pensa des de tots els angles possibles en raons a favor i en contra de les seues tesis, que llegeix tot el que li cau a les mans. Quan guaitem l'esfera pública espanyola, resulta ben difícil reconèixer-hi la presència d'aquest tipus d'intel·lectual.

Ens hi trobem, més aviat, amb uns «senyorassos» (gairebé mai hi ha dones) de ploma molt esmolada, que porten massa temps repetint les mateixes pensades, apuntalats pels seus respectius grups mediàtics i editorials, sense ni una sola idea original. S'han abonat a l'article d'opinió i a l'assaig fàcil i previsible, i somriuen, sorneguers (de portes endins), quan algú els demana rigor. □

Traducció de Jaume Soler

Col·lecció Assaig

25. *De l'èxit a la crisi.*
Pamflet sobre política valenciana
MANUEL ALCARAZ
26. *Ecologia viscuda*
JAUME TERRADAS
27. *L'ofici de raonar. Societat, economia, política, valencianisme.*
Articles de premsa, 1997-2010
VICENT SOLER
28. *Assumptes pendants.*
Set qüestions filosòfiques d'avui
ANTONI DEFEZ
29. *Un somni europeu.*
Història intel·lectual de la Literatura Comparada
ANTONI MARTÍ MONTERDE
30. *Del nord i del sud. Diari d'un professor d'economia*
JOSEP M. JORDAN
31. *Valencianisme, l'aportació positiva.*
Cultura i política al País Valencià (1962-2012)
FRANCESC VIADEL
32. *Incitacions*
ENRIC SÒRIA
33. *A manera de tascó.*
Notes sobre literatura
VICENT ALONSO
34. *La invenció de l'espai.*
Ciutat i viatge
ENRIC BOU
35. *Mentre parlem*
ENRIC SÒRIA
36. *Vista parcial*
TOBIES GRIMALTOS
37. *La desconnexió valenciana*
TONI MOLLÀ